

Hür Fikirler

Bekçi, Gecenin Neresindeyiz ?

BU SAYIDA

Başlarken	A. Fuad Başgil
Akademik hürriyet	A. Adnan Adıvar
1848 - 1948	A. Emin Yalman
Demokraside jüri	M. Ali Sebük
Şahsın Masuniyeti	Walter Lippmann
İktisatta plân ve plânsızlık	O. Fethi Okyar
Matbuat Hürriyeti	K. Cündübeoğlu
Amerikada Liberalizm	Max Salvadori
Türkçe meselesi	Burhan Apaydın
Üniversite Kürsülerinde Tedris Hürriyeti — Hür Fi- kirleri Yayma Cemiyeti Beyannamesi.	

Hür Fikirleri Yayma Cemiyetinin Neşir Vasıtasıdır

Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti Neşriyatı

Vatandaş Hürriyeti ve Bunun Teminatı

Ali Fuad Başgil

Seçim Sistemimizin Kıymeti ve Eksikleri

Ali Fuad Başgil

Türkiye Nasıl Yükselir

M. W. Thonburg

Türkçe Meselesi

Ali Fuad Başgil

Cihan Sulhü ve İnsan Hakları

Ali Fuad Başgil

HÜR FİKİRLER

Her ayın ilk pazartesi günü neşredilir, aylık fikir mecmuası

Sahibi: **Ord. Prof. Ali Fuad Başgil** — Yazı işlerini fiilen idare eden: **Kemal Cündübeyoğlu** — Neşriyat Komisyonu: **M. Ali Sebük, Nesteren Dirvana, Osman Fethi Okyar** — Sekreter: **Nejat Özgür** — Sayısı 50 krş. Senelik Abonesi: 5, Altı aylık abonesi: 2,5 Liradır. — Gönderilen yazılar iade edilmez — İdarehane: **İstanbul - Çeberlitaş Evfkaf Sokağı No: 9** Dizildiği yer: **Murat Kerman Mürettifanesi** — Basıldığı yer: **TAN Mat.**

Kapak Kompozisyonu: **Sıtkı SÜMER**

HÜR FİKİRLER MECMUASI

Sayı : 1

Kasım 1948

Cilt : 1

Başlarken

Geçen sene bu mevsimde İstanbul'da "Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti" adı ile yeni bir teşekkülün doğduğunu okuyucularım elbette hatırlayacaklardır. Bu gün ilk nüshasını sunduğumuz "Hür Fikirler" mecmuası bu teşekkülün başlıca hizmet ve faaliyet organı olacak ve, son sahifelerimizde aynen neşrettiğimiz, cemiyet beyannamesinin tesbit ettiği gaye ve esaslar dairesinde çıkacaktır.

Hür Fikir tabirini okuyucularım belki yadırgayacaklar ve fikrin dâima ve zarurî olarak Hür olduğunu sanacaklardır. Ve diyeceklerdir ki, gelme gitme, oturup kalkma, yiyip içme gibi fiil ve hareketlerimizi fuzulî veya resmî bir kuvvet kayıt altına alabilir ve bizi muayyen bir hareket tarzına mecbur edebilir. Fakat fikir, ilmî veya tecrübî zekâmızın mahsulü ve zihin atelyemizin malıdır. Ve tamamiyle iç âlem varlığımızın bir mutasıdır. Fiil ve hareket şeklinde zuhur etmeyen ve içte kalan bir fikrin ne mevzuunu ne gaye ve istikametini, sahibinden başka, kimsenin bilmesine ve keşfetmesine imkân yoktur.

İlk vehlede iş böyledir gibi görülüyorsa da iyi düşünür, tarihe ve, hususiyle, iki dünya harbi arası devre dikkatle bakarsak; fiil ve hareketlerden evvel fikir hayatı hür olmağa muhtaçtır. Ve memleketlerde fiil ve hareket esareti, hakikatte, fikir esaretinin bir neticesidir. Bundan dolayıdır ki, her şekliyle istipdat, türeyip tutunmak için, serbest fikirlere tırpan atmakla işe başlar: insanlar arasında dinî veya lâik taassuplar yaratır. İhtiras ve iptilâ redaetlerine alabildiğine yol açar. Ham hayal, indî ve kablî hükümlere kıymetler üstü kıymet verir. Bu redaetler ve bu türlü hükümler ise, esir fikrin zincirleridir.

İşte “Hür Fikirler” bu nevi esaretten kurtulmuş sırf tecrübî ve rasyonal zekânın ışığı altında düşünülüp yağrulmuş fikirlerin yayımını temine çalışacaktır. Bu yolda çalışmanın memlekete karşı yapılacak büyük hizmetlerden biri olduğuna kaniiz.. Zira, devlet muhiti içindeki hukukî ve siyasî bütün hürriyetlerimiz, netice itibarile, hür fikir ve vicdanın remizlediği iç-âlem hürriyetimizin ve şahsî muhtariyetimizin haricîleşiq devam etmesinden başka bir şey değildir. Hürriyeti sevmek, hakikatte, hür fikir ve vicdanı sevmektir. İnsan şahsının muhtariyetini de bu sevgi yapar.

Ord. Prof. Dr. Ali Fuat BAŞGİL

- *Tevfik Fikret'ten* -

İşte hürriyeti hakikiye:

Ne muharib, ne harbü istilâ;

Ne tasallut, ne saltanat, ne şekâ;

Ne şikâyet, ne zulmü istibdat,

Ben benim, sen de sen; ne Rab, ne ibad!

Akademik Hürriyet

A. ADNAN - ADIVAR

Bizim için Akademik hürriyet tükenmez bir mevzudur ve öyle olmalıdır. Nitekim 1945 senesinde Robert College beni diploma tevzii merasiminde birkaç söz söylemeğe çağırmıştı. Orada söylediğim sözleri bugün burada tekrarda fayda görüyorum; çünkü 1945 denberi Akademik hürriyet yolunda attığımız adımların sarsaklıklarını görenlerdenim. Demokrasi kıpırdamaları başlamadan evvel söylenmiş bu sözlerin o gün ile bu günü mukayese ettirecek bir kıymeti olabilir. İşte orada söylediklerim:

Bugün yüksek tahsil müesseselerinin, bilhassa üniversitelerin bir tek fakat en esaslı karakteri üzerinde duracağım. Bu karakter o müesseselerdeki ilim ve okuma hürriyetidir. Yani bir kelime ile Akademik istiklâl ve hürriyettir. Akademik hürriyeti isterseniz gelin sizinle tarih içinde şöyle süratle dolaşarak gözden geçirelim: Siyasetin ilme ve fikre vurduğu darbenin ilk büyük kurbanı, o büyük insan, Yunan filozofu Sokrattır. Gençlere fena şeyler, Atınanın siyasetine uymayan şeyler öğretiyor diye onu halk mahkemesinde mahkûb etmişlerdi. Çünkü siyasî hürriyeti pekiyi anlıyan halk mahkemesi ilmî hürriyeti anlayamazdı. Bugün Atınaya giderseniz onun baldıranı içip ölüm döşeğine uzandığı mağarayı görürsünüz ve oradan huşu ile çıkarken fikrin ilk şehidini hürmetle anarsınız.

Hemen üç asra yakın bir zamanı atlıyalım, Milâddan evvel III. asır iptidalarında gelen büyük geometri âlimi Euclides'i hatırlıyalım. Bu âlim kendinden evvel gelen riyaziyecilerin büyük dâvalarını birleştirerek Unsurlar adıyla bir eser

yazmış ve İskenderiye’de de bir geometri mektebi açmıştı. Onun geometrisi bugün hâlâ mekteplerde okunan geometri’nin esasını teşkil eder. Ta XIX. asra kadar tek başına dünya geometrisine hep bu “Unsurlar” bu esaslar hâkim olmuştu. İşte bir gün İskenderiye’deki mektebini ziyaret eden Mısır kralı Batlamyus II. Euclides’e **“Geometrinin tahsili için daha kolay bir yol bulsanız”** diyecek olmuş; asla dalkavuk olmıyan büyük âlim hemen şu cevabı vermiş: **“geometri tahsili için kral yolu (yani düz, kolay geçilir yol) yoktur”**. Bu cevapla Euclides ilim hâmisi geçinen bu krala ilmi himaye etse bile ona direktif vermek hakkı olmadığını en kat’î bir surette ifade etmiştir. Mutlak kudreti elinde tutanlar bazan bu mutlak kudretin ilme de yetiyeceğini zannederek böyle direktifler vermekten çekinmezler.

Bundan sonra hemen Milâdın VI. asrına atlıyorum, görüyorsunuz ki çok çabuk geçiyorum. 529 tarihinde Şarkî Roma imparatoru Justinianus Atinadaki Akademiyi yani üniversiteyi, ilim ve felsefe hristiyanlığın yayılmasına mâni olacak korkusuyla kapattı ve bu suretle ilmin hürriyetine bir büyük darbe indirdi. Oradaki âlim ve filozoflar İran Şehinşahı bizim Nevşiran Adil dediğimiz hükümdarın yanına iltica ettiler ve orada Gundişapur medresesinde bir müddet çalıştılar.

Artık ilim yavaş yavaş İskenderiyeden Antakyaya, Antakyadan Mezopotamyaya ve Atinadan Bizans yoluyla Bağdada intikal ediyordu. Abbasî devleti zamanında ilmin hürriyeti, o zamanki medreselerin muhitinde oldukça tam idi. Bir iki geçici vaka istisna edilirse ilmin hürriyeti tahdit edilmiş demek hemen hemen doğru olmaz.

Avrupada bu sırada hüküm süren karanlık devirde İtalya’nın Bologna şehrinde tam 1000 senesinde hukuk tahsil etmek isteyen gençler kendilerine hoca tedarik etmek üzere aralarında bir cemiyet, bir Corporation kurdular ve buna o zamanın lâtince hukuk terimlerinden alarak Universitas adını verdiler ki bugün hâlâ o kelimeyi kullanıyoruz. Bunu Paris

ve Oxford üniversiteleri takip etti. Fakat oralarda üniversiteler hem hocaların hem talebenin elinde idi. O sıralarda hocaların hemen hepsi din uluları olduğu için oralarda hakikî ilim hürriyeti yoktu. Meselâ XIII. asırda Paris üniversitesi İbn al-Ruşd felsefesini Hristiyanlığa muhalif bularak menetmişti.

Yine yüzümüzü Şarka dönelim. XV. asırda Şarkta müspet ilimlerin son aydınlıkları Türkistanda Semerkand medresesinde parlıyordu. Oradaki medresenin baş müderrisi yani rektörü bizim Bursalı vatandaşımız olan büyük astronom Kadızade-i Rumî idi. Günün birinde vaktin âlim, ama cidden âlim bir astronomi olan hükümdar Uluğ Bey (Timurun torunu) medrese hocalarından birini Kadızâdeye sormadan azlediyor. Bunun üzerine Kadızâde derhal evine çekiliyor hükümdar rektörün evine bizzat giderek dargınlığının sebebini soruyor; işte aldığı cevap: **“Biz hocalığı azil kabul etmez bir memuriyet sanırdık. Ondan ötürü kabul ettik. Hâlbuki arkadaşımız azle uğradı, gördük ki okutma, öğretme memuriyeti de bizim umduğumuz gibi değildir, bu işten elimizi yıkadık ve köşemize çekildik.”** İşte akademik istiklâl bahsinde Bursalı vatandaşımızın Türkistan hükümdarına verdiği güzel ders budur.

Yine Garba dönersek XV. asırda İtalya’daki Padua üniversitesinde Pietra di Pomponacci’nin tesiriyle ruhun ölmezliği aleyhine bir cereyan hasıl olmuştu. Artık talebe, her yeni kürsüye çıkan hocaya ruhun ölmezliğine inanıp inanmadığını soruyor ve eğer inanırsa o hocayı beğenmiyordu. Bu defa ilmin hürriyetine tecavüz eden hükümet veyahut din kuvveti değil doğrudan doğruya heyecana kapılmış gençlik kuvveti idi. İlim hürriyetine gadir ne taraftan gelirse gelsin çirkindir ve hele şimdi ve gelecekte bu hürriyeti müdafaa edecek gençlerden gelirse daha çirkindir.

Fakat XVII. asırda bu aynı üniversitede yani Padua’da yeni ilmin babası Galile’nin uğradığı akıbet pek malûmdur. Ona “yerin güneşin etrafında döndüğünü talebeye okutmıya-

caksın” dediler ve nihayet hapse attılar. XVIII. asırda böyle sarih tecavüzler olmamakla beraber üniversitelerin tamamen serbest olmadığını biliyoruz. Hattâ bu hürriyetsizliği XIX. asırda görünce XVIII. asrın haline pek âlâ hükmediyoruz. Meselâ Almanyada asrın son senelerinde meşhur filozof Kant “Akıl hudutları içinde din” adıyla yazdığı kitabı sansürden kurtaramadığı gibi böyle dersler vermemesi için hükümetten de emir almıştı. Nihayet XIX. asır Garpte üniversitelerin hemen hemen tamamen serbest ve müstakil olduğu bir asırdır. Hattâ Berlin üniversitesinin meşhur rektörü fizik âlimi Helmholtz Alman üniversitelerinde ilim hürriyetinin en yüksek dereceye vardığını söylüyordu. Bu iftihara lâıyk vaziyetin son senelerde he hale düştüğünü şimdi benden işiteceksiniz. Fransada ikinci imparatorluk zamanında “Tıb fakültesinde ruh inkâr ediliyor” diye Parlâmentoda bir müzakere bile geçiyor. Pariste böyle münakaşalar geçerken bizde de 1862 senesinde bir Darülfünun açılmıştı. Burada devletin büyük işlerinde bulunan insanlar da hocalık ediyordu. Bunu ayıp görenler bile oldu. Fizik dersinin, adı hikmet-i tabiiye idi. Buna dar kafalılar itiraz etmiş olacak ki meşhur Sadrazam Fuat Paşa bir gün üniversiteye derse gelerek “bu hikmet-i tabiiye demek tabiatın hikmeti değil Allahın hikmetidir” diye izah ve teville mecbur olmuştu. Sonra ikinci defa 1870 senesinde Çemberlitaşta açılan üniversite bir sene sonra (yâni Fransada ikinci imparatorluğun yıkıldığı ve tam hürriyetin kurulduğu sene) Şeyh Cemalettin Efganî adlı bir politikacı âlimin verdiği bir konferans bahane edilerek kapatıldı. İşte modern ilmin hürriyetine Osmanlı devletinin ilk resmî tecavüzü budur.

Artık XIX. asrın sonu ile bizim şu içinde yaşadığımız XX. asırda Garp, Akademik hürriyeti anlamış gibi görünüyordu. Fakat bu anlayış da tamam değildi. Meselâ Amerikanın Tennessee devletinde Darwin’in Evolution nazariyesini okutan Scops adlı bir hoca 1925 senesinde azil ve para cezasına mahkûm edildi. Bu mahkemede hocanın aleyhinde nutuk söyleyen Bryan isimindeki avukat şu garip iddiayı ortaya sürdü:

“Bir demokraside ilmin isbat ettiği şeyin değil halkın ekseriyetinin inandığı şeyin hakikat diye kabul edilmesi iman icabıdır”. Zavallı avukat bilmiyordu ki, ilim hürriyeti başka, siyaset hürriyeti başkadır. Siyasette ekseriyet ile iş yapılırsa bile ilim işleri ekseriyetle yapılamaz. Daha sonraki zamanlarda yani 1940 senesinde New York’ta College of the City of New York matematik felsefe hocalığına İngilterenin büyük filozoflarından B. Russell’in tayini üzerine bir kızılca kıyamet koptu. Mahkeme Russell’i azle mahkûm etti. Çünkü Russell din ve içtimaiyat noktasından pek nizama uygun düşünmüyordu. Fakat azle mahkûm olan Russell değil Akademik hürriyet idi. Bunu anlatan Amerikanın meşhur filozofları, âlimleri başta whitehead John Dewy ve nihayet Einstein olduğu halde bir cemiyet teşkil ettiler ve Russell’i müdafaa ettiler. Bu cemiyette din ulularının, piskoposların da dahil olduğunu görmek insana daha ziyade ferah veriyordu. New York üniversitesi (Columbia değil) rektörü Chase New York Times gazetesine yazdığı bir mektupta **“Eğer mahkeme kararı nakzedilmezse bütün Amerika mekteplerindeki hocaların emniyetlerine ve fikir istiklâllerine bir darbe vurulmuş olacaktır”** dedi. Meşhur gazeteci Mis Dorothy Thompson, New York Herald gazetesine yazdığı bir makalede **“Bertrand Russel yirminci asırda gözlerimizin önünde Sokratı canlandırdı. Aleyhine dâva açtıran vatandaş ise Sokrata zehir çanağını uzatan zindancıdır”** demişti.

İşte ilim hürriyeti için gösterilen bu hassasiyettir ki insana ilmin istikbalı için büyük ümitler veriyor. Fakat söylediğim vakalar son on beş yirmi sene içinde gözlerimizin önünde Avrupanın göbeğinde faşist memleketlerde cereyan eden vakaların yanında hiç kalır. Meselâ Musolini İtalyada Faşist rejimin kuvvetlenmesi için üniversitenin yani ilmin serbest olmasına mâni oldu. Hocalardan kendisine ve rejime bir sadakat yemini istedi. On iki profesör müstesna hepsi yemini bastılar ve ilmi üniversite kapısına astılar. Günün birinde Musolini kendisi için bir faşist neferin bir profesörden daha kıymetli olduğunu da utanmadan söyledi.

Hitler Almanyasında ilim tamamen nazi bir yolda gidecekti; üniversite artık **Geistlich- politische Kamp fende Kör-**

perschaft yani siyasî, ruhî savaşı bir lonca, bir cemiyetten ibaret olacaktı. O da profesörlerden bir sadakat senedi istedi. Hemen profesörlerin büyük bir ekseriyeti bu senedi imzadan çekinmediler. 1937 senesinde maarif nazırı Rust talebeye söylediği bir nutukta “**Bana inanınız hürriyet kelimesinin arkasında şeytanlar saklıdır**” demek yüzüzlüğünde bulundu.

Daha tuhafı siyaset ile hiç bir alâkası olmıyan ancak tabiatın değişmez kanunlarını mütâlâa eden fizik bile kendini Almanyada nazizm denilen cereyana kaptırdı. Bir âlim fizik profesörü olan Lenard “Ari ırkından olanlara mahsus fizik” adıyla bir kitap yazdı ve bu kitabın içine yahu di ırkından olan âlimlerin keşfini koymadı, Hitler ona en yüksek nişanı vermişti. O memleketlerde Amerikada olduğu gibi ilim hürriyetini müdafaa eden değil ağzını açan bile olmadı. İşte asırlarca didişmeler, bazan can vermeler ile elde edilen ilim hürriyeti Avrupanın göbeğinde XX. asırda bile bir darbe ile geri alınabilmiştir.

Bizde Üniversite muhtariyetini bu sözler söylendikten bir sene sonra kazandı. Muhtariyet kâfidir, değildir, azdır, çoktur, bunlar hep söz götürür maddelerdir. Ancak şu vardır ki bugünkü muhtariyet dairesinde Üniversitelerimiz her ne olursa olsun, her zaman ve her mekânda ilimin hürriyetini müdafaa etmeğe memur ve mecburdurlar. Her zaman ve her mekânda diyorum çünkü Schillerden mülhem olarak Goethe'nin dediği gibi “**Hayat gibi hürriyete de o insanlar lâyıktır ki hürriyetlerini her gün yeniden kazanırlar.**”

1848 - 1948

Ahmet Emin YALMAN

Tam yüz yıl oluyor, Avrupanın hemen her köşesinde pek kısa fasıllarla bir idealizm kasırgası esti. Hürriyet aşkı her tarafta feyezanlar yarattı. İstibdadın türlü türlü şekillerine karşı şiddetli taarruzlar açıldı.. Tahtlar ve imtiyazlı sınıflar yıkıldı, rejimler değişti. Hürriyete dayanan gidiş zaferden zafere koştı. Her tarafta âdeta meşrutiyet yağmuru yağdı. Bir taraftan da yenedünyaya, İngiltereye, memleketimize mülteci kabileleri aktı. Bazı memleketler en seçme evlâtlarını kaybederek manevî ve fikrî bir fakra sefalete uğradılar. Bazıları da idealist bir takım inkılâpçıları sinelerine çekerek, manevî hâzinelerini genişlettiler, daha parlak bir istikbale namzet oldular.

1848 fırtınasının her memleketteki saiki ve mahiyeti birbirinden başkaydı. Fakat arada müşterek bir vasıf vardı ki o da istibdada, irticaa veya ecnebi işgal ve tahakkümüne karşı her tarafta aynı zamanda bir ayaklanma ihtiyacı duyulmasıydı. Mevcut hükümetlerden bir kısmı, kasırganın şiddetini ölçemeyerek, polis tedbirlerini arttırmakla iktifa ettiler. Bir kısmı iş işten geçtikten sonra hürriyet lehinde fedakârlıklara giriştiler, fakat tufanı durdurmakta geç kaldılar. İngiltere, iptidadan halkın şikâyetlerini tetkikten geçirdiği tedbirler aldığı ve zaten bir huzur ve refah devri içinde: olduğu için kasırgayı önlemeğe imkân buldu ve yeni ruha kolaylıkla intibak etti. Tek başına Rusya 1848 hürriyet hareketlerinin haricinde kaldı ve hürriyet hareketlerine tam bir mukavemet gösterdi. Fakat bu mukavemet; altmış dokuz yıl müzmin bir ihtilâl tehdidi altında bulunmasına, sonra tam bir inhilâle uğrayarak başaşağı gelmesine sebep oldu.

Bir aralık vaziyet, hürriyet bakımından cidden tam mükemmel göründü. İngiltere'ye garip garip bazı insanlar geliyordu. Bunlardan biri, Avusturya başvekili Prens Metternich idi ki karisile beraber bir Londra otelinde Bay ve Bayan Von Mayer adı altında yaşamağa başlamıştı. Metternich'in; cebir şiddet ve buna dayanan vasiliğin kerametine inanan bir adam sıfatile bütün Avrupa'nın polis müdürü gibi bir mevkii vardı. Ticaretine devam için her memlekette sağlam ve hür idareler bulunmasına ihtiyaç duyan İngilterenin ikazına aldırma-
mış hürriyet kasırgasına karşı gelmiş nihayet yıkılmıştı.

İngiltere'ye yerleşen bir ikinci mülteci, kiral Louis Philippe idi ki Fransa kiralı değil, (Fransızların kiralı) unvanını taşımağa, şeklen olsun millî hâkimiyete saygı göstermeğe kıymet vermiş, bir halk insanı diye görünmeğe çalışmış, fakat prensip kararlarından daima kaçmış, mevcut imtiyaz şekilleri bir halkçı cilâ altında devam ettirmek gayretiyle bir idarei maslahat siyaseti yürütmeğe uğraşmıştı. Louis Philippe; radikal emellere karşı mevcudu muhafaza gayretini o kadar ustalıkla temsil ediyordu ki o, sıhhatta kaldıkça Avrupada istikrarın devam edeceğine dair bütün dünyada umumî bir kanaat uyanmıştı. Hattâ 1848 şubatındaki Fransız ihtilâlinin kopmasından iki gün evvel Amerikanın Paris sefiri Vaşington'a gönderdiği bir raporda şu sözleri yazmıştı: "Bugün seçim hakkının genişlemesi için bir toplantı oldu. Fakat meselenin ehemmiyeti yok. Mühim olan nokta, kiralın tam sıhhatta bulunması, bir nezlesi bile mevcut olmamasıdır. Kiral sıhhatta oldukça, her şey yolundadır. Bütün Avrupada da bu sayede istikrar hüküm süreceğine güvenilebilir" ve bu rapor Vaşington'a varmazdan çok evvel Fransada krallık devrilmiş, Cumhuriyet kurulmuş, kral Louis-Philiph'e âzaların ve zenginlerin ortalığa hâkim olmalarına ve fakirlerin hallerine şükür etmelerine taraftar olan Başvekili Guizot ile beraber İngiltere'ye kaçmıştı.

Üçüncü bir misafir, Lord Palmerston'un evine misafir olan bir Prusya prensi idi ki o tarihten yirmi üç yıl sonra bi-

rinci Vilhelm adile Bismark tarafından Alman tahtına çıkarılmıştır. Daha ziyade üniversite profesörlerinden ve diğer münevverlerden mürekkep bir ihtilâl parlamentosu, aynı dakikada Almanyada, Frankfurta Paulus kilisesinde toplanmış ve hür ve birleşik bir Almanyanın bayrağını açmıştı.

İtalyada kısa bir zaman için Roma cumhuriyeti kurulmuş, ‘Papa kaçmış, fakat neticede Papalığın dünyevî idaresine her halde nihayet verilmişti. Bir taraftan da krallara ve Avusturya işgaline karşı kıyâmlar ve hürriyet hareketleri almış, yürümüş, müsbet neticeler vermiştir.

Avrupanın diğer her memleketinde de şu veya bu şekilde bir galeyan, bir kıyam, bir islâhat hareketi görülmüş ve bu arada en mükemmel ve devamlı netice olarak İsviçre anayasası esaslı şeklini almıştır.

1848 yılında cereyan eden hareketleri; siyasî ve içtimaî tarih bakımından en geniş lâboratuar tecrübeleri diye telâkki etmek mümkündür. Bu hareketlerin içinde en temiz idealist tipi insanlar rol almışlardır. Tam bir şiddet ve imanla uğramışlardır, menfi bakımdan maksatları ayırmışlar, hürriyeti kurmuşlar, imtiyazları ortadan kaldırmışlar, istibdat taraftarlarına kaçacak delik aratmışlardır. Fakat ne çare ki bütün o parlak konuşmaları, isabetli tedbirler takip edememiş, hürriyetle nizami telif yolu bulunamamış, İsviçre haricinde hiç bir yerde demokrasi için sağlam bir temel atılamamıştır. Yıkılan rejimleri hemen hemen her yerde aynı ayarda, belki de onlardan fena rejimler takip etmiştir. Bir müddet sonraki umumî’ akış istikameti değişmiş, canlanan irtica karşısında ihtilâlciler ve idealistler iltica edecek yer aramışlardır. Kısa ‘bir zaman “içinde yarım milyon insan Avrupadan Amerikaya hicret etmiş ve Avrupa memleketlerinin zararına olarak Amerika en kıymetli bir inkılâp ve terakki kaynağına kavuşmuştur.

Fransada Napolyon adında bir macera meraklısı, adından istifade ederek ve ustaca bir propaganda yaparak 1848

cumhuriyetini yıkmış, halkın millî mukadderatını bizzat idare maksadile ve bunca fedakârlıkla elde ettiği seçim hakkını kendi mecrasına akıtmağı bilmiş, kahir bir ekseriyetle devlet reisi olmuş, sonra müstebit bir imparator sıfatile Fransız milletinin başına geçmiştir. Prusyada: “Milletin reyile Alman imparatoru olacak yerde Allah’ın inayetile Prusya kralı kalmağı tercih ederim,, diyen dördüncü Frederik Vilhelm, eski istibdadı kısa bir zamanda iade etmenin yolunu bulmuştur.

1848 ihtilâllerine sahne olan diğer memleketlerin de buna yakın bir âkibete uğramalarına rağmen 1848 hareketleri boşa gitmiş sayılamaz. Avrupanın her tarafında midenciligi ve şahsî imtiyazları olağan sayan gidişler; bir dereceye kadar olsun akıllarını başlarına almışlar, münakaşa hürriyetine eskisinden fazla müsamaha göstermişler ve emek sahiplerinin sükûn ve tahammül içinde her kahra tahammül etmelerinin artık beklenemeyeceğini siyasetlerinin devamlı bir esası diye kabul etmişlerdir.

1848 de ekilen tohumlar sayesinde Avrupanın garp ve şimalindeki küçük memleketler; hususî teşebbüs sisteminin faydalarından istifade etmek, yolsuzluklarını önlemek ve vatandaşları içtimaî ve iktisadî emniyete ve huzura kavuşturmak bakımından çok ileri gitmişler, ferdin ahlâkî vasıflarına güvenmenin ve ona serbest imkân vermenin en verimli terakki yolu olduğunu fiilen ispat etmişlerdir.

Fakat 1848 de Kral Marx adlı hürriyet âşığı ve terakki taraftarı bir fikir adamının hürriyet tarlalarına serptiği bazı tohumlar, fena bakım neticesinde öyle mahsuller vermiştir ki 1848 in aynı zamanda ektiği hürriyetle müsavat ve adalet birbirile ihtilâf haline düşmüştür. Günün birinde Marx’ın sistemi Ruslar tarafından kabul lenerek hürriyete düşman bir irtica gidişi mahiyetine indirilmiştir, diğer memleketlerde de mutlak müsavat ve adalet iddiası; hürriyetin mahsulü olan fiili müsavat ve adaleti tamamen veya kısmen tehlikeye düşürmüştür. Bereket ki milletler bu istidadı derhal farketme-

ğe başlamışlardır. Son İsveç seçimlerinde de görüldüğü veçhile her tarafta beliren umumî meyil; ortaya, böyle içtimaî mes'uliyetler ve vazifeler kabul eden bir hür sisteme doğru gitmektir.

Türkiye 1848 ihtilâlinden istifade eden memleketlerden biridir. Kapılarını mültecilere açmış, bunlardan bir kısmını temsil etmeği bilmiş, bugüne nisbetle bile bazı ileri tarafları olan Tanzimat hareketi bundan çok fayda görmüştür. Fakat devamlı harblerin tesirlerinden istifade ederek birbirini takip eden istibdat idareleri öyle neticeler vermiştir ki 1945 de ömrü sona gelen tek parti gidişi 1848 ihtilâllerinin ortadan kaldırmağı iş edindiği keyfi istibdad idarelerinin örneğine tamamen uygun bir gidişten farklı sayılamaz.

Garbî Avrupa ve Amerikadan siyasi bakımdan yüz yıl, iktisadi bakımdan yüzlerce yıl geri olan memleketimiz geçirdiği fena tecrübelerden ders almağı bilecek mi? Çetin beka mücadeleleri sayesinde geliştirdiği vasıflardan istifade ederek kaybedilen zamanları tazmin etmeğe imkân bulacak mı? Bu suallerin cevabı; hürriyet müessesesini sağlam bir nizam temeline dayatmağa muvaffak olup olmayacağıımıza tâbidir. Frensiz, hesapsız ve gayesiz heyecanlar, hisler ve iyi niyetler; bu emelin gerçekleşmesine kâfi gelemmez. Bu itibarla: hür fikre sahip çıkan ve siyasî partilere mahsus iktidar endişeleri olmadan, ona göre hazırlamağı iş edinen (hür fikirleri yayma cemiyeti), memleketin beka ve terakki mücadelesinde en hayırlı bir rol almış demektir.

Biz harbin mahrumiyetini çekmiş bir milletiz. 1848 de ortaya atılan hürriyet âşıklarının ateşi hepimizde vardır. Hürriyetin bize teneffüs ettiğimiz hava kadar lâzım olduğunu daima takdir edersek ve bunun da ancak nizam ve itidal içinde baki kalabileceğini unutmazsak, ferahlı bir istikbalin tılsımını elimizde tutmuş oluruz.
